

ПРОФЕСИОНАЛНО РАЗВИТИЕ В ОБЛАСТТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ЧРЕЗ ФОРМАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ, ОСЪЩЕСТВЯВАНО В СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

Георги Вълчев, Ани Истаткова-Иванова

В цялото му разнообразие и форми културното наследство е ценност само по себе си, наследство от нашето минало и стратегически ресурс за устойчивото бъдеще на Европа. То способства за посрещане на социалните, икономическите и екологичните предизвикателства на различни нива – от местно, национално и регионално до европейско и даже световно (Заклчения на Съвета относно извеждането на преден план на културното наследство в политиките на ЕС – ОВ С 196, 8 юни 2018 г.). В контекста на глобализацията все повече се осъзнава необходимостта от целенасочена работа за съхранение, поддържане и разпространение на българското културно наследство, за запазване на националното самосъзнание и историческата памет на българите. Търси се общото европейско културно наследство, но се създават и предпоставки за съхраняване на многообразието от локални култури. В този смисъл едно от основните предизвикателства пред съвременните общества е насочено към непрекъснатото обновяване и разширяване на знанията в областта на културното наследство (език, литература, история, археология, изкуство, етнография и фолклор) и към необходимостта от предаване на тези знания с цел изграждане на общество на знанието.

Културните ценности са послания от миналите към бъдещите поколения¹ и в този смисъл знанието за тях формира колективна памет и национално съзнание, изгражда регионалната идентичност и самочувствие. Образованието е медиаторът между потребителя на културни ценности и самото културно наследство. То има основната роля да формира кадри, способни да участват активно и компетентно във всички дейности в тази сфера (издирване, идентифициране, описване, опазване, представяне, социализиране, управление) и във всички негови аспекти (материален, нематериален, движим, недвижим и т.н.).

¹ Думите са на проф. Пейо Бербенлиев, създателя на Националния институт за паметници на културата (НИПК). Основател и първи председател на Българския национален комитет на ИКОМОС.

Ето защо целта на настоящото изследване е да се проследи до каква степен към настоящия момент Софийският университет „Св. Климент Охридски“ откликва на предизвикателствата, свързани с професионалното развитие в областта на културното наследство. Подобно усилие е провокирано от желанието за идентифициране на основополагащите сегменти на образователната система в областта на културното наследство, установяване на съществуващите образователни дефицити и очертаване на възможните посоки за тяхното преодоляване, така че тя да отговоря както на заложеното в Националната програма „Културноисторическо наследство, национална памет и прогрес на обществото“, така и на водещите съвременни европейски и световни практики.

Изследването бе осъществено чрез два основни метода: (1) събиране и анализ на съществуваща учебна документация, свързана с културното наследство в различните факултети на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, и (2) чрез анкетно проучване в институциите, ползватели на специалисти с професионална подготовка в областта на културното наследство.

В Софийския университет съществуват 7 бакалавърски и 21 магистърски програми, в чието изследователско и обучително поле е културното наследство.

Компетентности в сферата на КН се придобиват с обучението на студенти в 7 *бакалавърски програми* („История“ – редовно обучение (р.о.) и заочно обучение (з.о.), „Археология“, „Етнология и културна антропология“, „Архивистика и документалистика“ – р.о. и з.о., „Регионално развитие и политика“, „Културология“ и „Библиотечно-информационни науки“ в 4 научни направления, а именно 2.2. История и археология, 3.1. Социология, Антропология и науки за културата, 3.7. Администрация и управление и 3.5. Обществени комуникации и информационни науки). От съществуващите планове се вижда, че в областта на културното наследство се ползват компетенциите на преподаватели от различни факултети – Историческия (ИФ), Философския (ФФ), Факултета по славянски филологии (ФСФ), Геолого-географския (ГГФ), – както и външни за СУ преподаватели. Видно е също така, че макар тези 7 специалности да се администрират в 3 факултета, в учебните програми участие вземат специалисти от почти всички хуманитарни факултети на СУ, както и специалисти от други университети и институти, т.е. в търсенето на интердисциплинарност факултетите и Университетът са отворени за сътрудничество².

² Хонорувани преподаватели в програмите са от следните образователни и културни организации: Институт по етнография и фолклористика с етнографски музей; Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград, Нов български университет; НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“, Национална художествена академия, Национална музикална академия, Университет

От споменатите програми завършилите студенти получават професионална квалификация³, както следва: историк; бакалавър по етнология и културна антропология; архивист и документалист; бакалавър по археология; бакалавър по регионално развитие и политика; културолог; бакалавър по библиотечно-информационни науки. Някои от бакалавърските програми, като „История“⁴, „Археология“⁵, „Етнология“⁶, „Архивистика и документалистика“⁷, „Културология“⁸, „Библиотечно-информационни науки“⁹, „Регионално развитие и политика“¹⁰, са сред утвърдените специалности на Университета. Те са регулярно актуализирани и въпреки това, в търсенето на съвкупността от професионални компетенции¹¹ за културното наследство и необходимите за тяхното формиране професионални знания¹² и умения¹³, може да се стигне до извода, че в тях се разчита по-скоро на широка базисна подготовка, въз основа на която в професионалната квалификация се описва като възможност за професионална реализация и работа в институциите, занимаващи се с КН¹⁴. Факт е действително, че завършилите споменатите бакалавърски специалности получават подобна реализация и без да са строго профилирани в областта на културното наследство, т.е. те изпълняват своята начертана в учебните планове цел и подготвят специалисти основно за нуждите на тези институции.

по архитектура, строителство и геодезия, Национален археологически институт с музей при БАН, Институт по балканистика с център по тракология, БАН, Национален политехнически музей, Национален исторически музей, Регионален център за опазване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа по егидата на ЮНЕСКО, Министерство на културата, Българска национална телевизия, Софийска градска художествена галерия.

³ „Професионална квалификация“ е квалификация по професия или по част от професия, която включва съвкупността от професионални компетенции и необходимите за тяхното формиране общообразователни знания и умения.

⁴ Създадена е като самостоятелна специалност през 1972 г.

⁵ Създадена е през 1992 г.

⁶ Създадена е през 1995 г. От 2019 г. – „Етнология и културна антропология“.

⁷ Създадена е през 2003 г.

⁸ Създадена е през 1992 г.

⁹ Създадена е през 1993 г.

¹⁰ Създадена е през 2005 г.

¹¹ „Професионалната компетентност“ е доказана способност за използване на професионални знания, професионални умения и личностни качества, необходими за упражняване на професия, в съответствие с Националната квалификационна рамка.

¹² „Професионални знания“ са съвкупност от теории и практики, свързани с определена сфера на работа, които са усвоени в процеса на обучение или учене.

¹³ „Професионални умения“ са способностите за прилагане на усвоените професионални знания при изпълнение на задачи и решаване на проблеми.

¹⁴ Вж. Приложение 3 табл. 1. Специалности в бакалавърска степен в областта на КН – професионална квалификация, професионални компетентности, професионална реализация. Информацията се основава на данните от учебна документация.

Всяка от бакалавърските програми на Софийския университет, която има отношение към изследваната тема, предлага обучение в някой от аспектите на изследователското и практическото поле на културното наследство (издирване, идентифициране, описване, опазване, социализиране, управление), но рядко се наблюдава стремеж към всеобхватност. Макар в Университета да съществуват отделни курсове¹⁵, които дават знания и умения за придобиване на професионална компетентност в цялото поле на културното наследство, в повечето случаи те са разпилени в различни програми и не предполагат свързаност помежду си. Ето защо може да се положат усилия за тяхното консолидиране в единна образователна програма или да се разработи една нова цялостна бакалавърска програма, в която да продължават професионалното си развитие предимно хората с изявен интерес и стремеж към специализирано образование в областта, каквито са например завършилите училищата по изкуствата. С оглед на очаквания малък брой кандидати подобна програма трябва да бъде „защитена“ (чл. 6а от ЗПОО) или да бъде включена в специалностите „от професии, по които е налице очакван недостиг от специалисти на пазара на труда“¹⁶ (нова – ДВ, бр. 92 от 2018 г., нар. 1а, т. 11 от Допълнителните разпоредби на ЗПОО; нар. 1а, т. 10 и 11 от Допълнителните разпоредби на ЗПОО, изм., ДВ, бр. 59 от 2016 г., в сила от 1 август 2016 г., изм., ДВ, бр. 92 от 2018 г., нова – ДВ, бр. 92 от 2018 г.; Кабаков, 2019, с. 24–29), като в нея да се обединяват усилията на преподаватели и изследователи от различни институции и модулно да бъдат обхванати всички аспекти на културната компетентност, мислена като ключова компетентност. По-реалистичен е обаче вариантът, в който възможностите за разширяване на специализираната професионална подготовка в областта на КН могат да бъдат увеличени посредством включването в учебните планове на вече съществуващите бакалавърски програми на повече лекционни курсове под формата на избираеми дисциплини.

В магистърската степен към настоящия момент в Софийския университет съществуват 21 магистърски програми по 9 научни направления (2.2.

¹⁵ Данните са представени в база данни за професионалното развитие в областта на КН, която може да бъде видяна на следния адрес: <<https://kinbg.net/%D1%82%D0%B0%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B8>> [прегледан на 18 януари 2020 г.].

¹⁶ „Защитена специалност от професия“ е специалност, която е уникална по своето съдържание, за обучението по която има заявена потребност от министерства и работодателски организации, но липсва заявен интерес от ученици за обучение или заявеният интерес е нисък, но на национално и/или областно ниво съществува необходимост от подготвени квалифицирани специалисти по тази специалност. „Специалност от професия, по която е налице очакван недостиг от специалисти на пазара на труда“ е специалност, която е от значение за икономическото развитие на страната и/или на областта и за която може да се прогнозира бъдещ недостиг на квалифицирани кадри на пазара на труда в сравнение с броя на обучаващите се в системата на професионалното образование и обучение.

История и археология, 3.1. Социология, Антропология и науки за културата, 3.9. Туризъм, 4.4. Науки за земята, 3.7. Администрация и управление, 2.4. Религия и теология, 2.1. Филология, 3.3. Политически науки, Теория и управление на образованието, 3.5. Обществени комуникации и информационни науки), в чието изследователско и образователно поле е културното наследство. В тяхното създаване са вложени усилията на преподаватели от 8 факултета (Историческия, Философския, Геолого-географския, Факултета по славянски филологии, Факултета по педагогика, Факултета по класически и нови филологии, Богословския, Стопанския факултет).

Тези магистърски програми, чрез които се предлага цялостна професионалната подготовка за работа с културните ценности или е обхванат само някой отделен аспект, са: „Археология“, „Археометрия“, „Възраждане и памет“, „Етнология и културна антропология“, „Музеология“, „Културен туризъм“, „Управление на туристически дестинации“, „Регионално развитие и управление“, „Културна и политическа география“, „Дигитален мениджмънт в туризма“, „Християнско поклонничество“, „Опазване на българското културно наследство“, „Литература, кино и визуална култура“, „Език и културно пространство (приложна лингвистика – български език като чужд)“, „Културни връзки и геополитика на Европейския съюз (на английски език)“, „Мениджмънт на услуги и организации за неформално образование (дистанционна)“, „Мениджмънт и социализация на културното наследство“, „Културна антропология“, „История на книгата и четенето“, „Медии, комуникация, култура“. От 2020 г. стартира нова МП „Дигитална хуманитаристика“ към Историческия факултет.

Пет от изброени програми са в Историческия факултет, четири – във Философския факултет, три – във ФслФ, три – в ГГФ, една – във ФП, една – във ФКНФ, една в Богословски факултет, една в Стопански факултет. Само 2 магистърски програми са междуфакултетни – „Археометрия“ (ИФ, ГГФ, ХФ) и „Културен туризъм“ (ИФ, ГГФ). Всички изброени програми са в редовна форма на обучение, на български език с изключение на една дистанционна програма („Мениджмънт на услуги и организации за неформално образование“) и две на английски език („Културни връзки и геополитика на Европейския съюз“ и „Дигитална хуманитаристика“).

В търсенето на съвкупността от професионални компетенции за културното наследство и необходимите за тяхното формиране знания и умения може да бъде направен изводът, че в магистърските програми е обхванато цялото изследователско и практическо поле на културното наследство¹⁷. В

¹⁷ Вж. Приложение 3, табл. 2. Специалности в магистърска степен в областта на КН – професионална квалификация, професионални компетентности, професионална реализация. Информацията се основава на данните от учебна документация.

този смисъл евентуалните опити за създаване на една нова универсална програма, обхващаща всички аспекти на изследователското поле на КН само в един факултет, биха били напълно безрезултатни.

Акцент върху професионална подготовка в областта на КН си поставят конкретно 4 магистърски програми: „Опазване на българското културно наследство“ във ФСАФ, „Мениджмънт и социализация на културното наследство“ във ФФ и „Музеология“ и „Дигитална хуманитаристика“ в ИФ (първата – в частта опазване, като става въпрос изолирано само за книжовното наследство, втората – в частта мениджмънт и социализация, третата формира знания за културните ценности като носителите на памет чрез курсове за материалното и нематериалното културно наследство и дейности като опазване и отчасти социализация; четвъртата програма има за фокус употребата на дигитални изследователски материали за целите на преподаването, както и обработката на хуманитарно и културно съдържание в дигитален вид). Тези програми са сравнително нови („Дигитална хуманитаристика“ е най-новата, създадена е през 2019 г. и все още не е реално стартирала, предстои това да се случи през 2020 г.¹⁸), откликват на европейските нагласи и целят попълване на професионални дефицити в областта на културното наследство.

Реализацията на завършилите магистърските програми според учебната документация е в държавния, общинския и неправителствения сектор; в музеите, в читалищата, в архивите, галериите, медиите, фирмите, в туризма, в образованието, в администрацията и в управлението.

Прави впечатление, че много често има припокриване в частта професионална реализация за завършилите специалностите, имащи в обучителното си поле аспекти на културното наследство, както в бакалавърска, така и в магистърска степен¹⁹.

Когато се оформят стратегическите цели за развитие на културата, е добре да се има предвид не само какво и как ще се прави, но и кой ще го прави – какви специалисти са необходими, за да осъществят належащото²⁰. Ето

¹⁸ Като се има предвид, че тя предвижда обучение на английски, най-вероятно нейната цел е различна от поставената пред нас изследователска задача, а именно преодоляване на дефицитите в образованието за културните ценности като носители на памет и удовлетворяване на изискванията на практиката в работата с културното на наследство в България.

¹⁹ По-подробно вж. Приложение 3, табл. 2. Специалности в магистърска степен в областта на КН – професионална квалификация, професионални компетентности, професионална реализация. Информацията се основава на данните от учебна документация.

²⁰ Повече по темата би могло да се намери на следния адрес: <https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2019/04/17/3421135_eksperti_lipsvat_restavrotori_obshtinitite_niamat/> от 17 април 2019 г. [прегледан на 18 януари 2020 г.].

защо изследователският проект „Професионално развитие в областта на културното наследство“ цели да установи кои са основните професии, свързани с него, и да идентифицира чрез кои курсове и програми се добиват знания и умения за тях, както и да открие в кои дейности има недостиг на обучение и осъзнат от практиката дефицит²¹.

За целта първо са разгледани детайлно видовете културно наследство, различните аспекти на дейностите в тази област и курсовете, свързани с него в бакалавърските и магистърските програми на Софийския университет. След това са систематизирани професиите, за които се добива професионална подготовка чрез конкретни курсове или чрез цялостни програми в бакалавърска и магистърска степен. Краткосрочни или дългосрочни следдипломни обучения за културните ценности до момента не са предлагани.

ФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ВИДОВЕТЕ КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

Материално културно наследство. В бакалавърската програма „Архивистика и документалистика“ са предвидени курсове за архивни колекции в библиотеки и архиви, фотографски колекции. Българската ръкописна книга, за нейната украса, за апокрифните книги, славянските кирилски печатни книги в балканското пространство са обект на обучение в магистърската програма (МП) „История на книгата и четенето“, църковната археология и манастири – в МП „Християнско поклонничество“, народната култура, светите места и материалната култура – в МП „Културен туризъм“. В бакалавърската програма по история голямата част от курсовете, макар да не са по същество за културното наследство, дават една базисна, широкопрофилна подготовка, която позволява свободното интерпретиране и представяне – както материалното, така и нематериалното културно наследство. В МП „Възраждане и памет“ се отделя внимание на приписките и изобщо на възрожденската историопис. Редица специализирани курсове има в отделните модули на МП „Музеология“: модул „История“ – история, език, книжнина, светни места, памет, личности, култура, църкви, градове; в модул „Археология“ – за култура, градове, юбелирство, текстил, металургия, погребални обреди, художествени занаяти, архитектура; в модул „История на изкуството“ – художествена обработка на метали, изкуство в различните исторически периоди, ръкописна украса, монументална живопис, архитектура, традиционно народно изкуство. В МП „Мениджмънт и социализация на културното наследство“ се дават знания за

²¹ По-подробно вж. базата данни – <<https://kinbg.net/%D1%82%D0%B0%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B8>> [прегледан на 10 януари 2020 г.].

недвижими и движими паметници на културата; археологически резервати; както и за изкуствата и идеологическия дискурс през епохата на комунизма в България. В МП „Опазване на българското културно наследство“ фокусът на обучението са славянската палеография и кодикология, старопечатните книги и изкуство.

Нематериалното културно наследство на България е основен акцент на обучението в БП „Етнология“ (от 2019 г. – „Етнология и културна антропология“), в която са обхванати всички аспекти на неговото проучване: традициите, фолклорът, обредите, междуконфесионалните отношения. Конкретни курсове за нематериалното културно наследство има в следните програми: „Традиционна култура“ – БП „Археология“, както и в МП „Етнология и културна антропология“, в БП „История“ и в МП „Музеология“; „Нематериално културно наследство“, „Митология и обреди“ в МП „Културен туризъм“; „Поклоннически райони в България“ в МП „Християнско поклонничество“; „Фонетично разнообразие на българските диалекти“ и „Културен шок, мултикултурност, интеркултурна комуникация“ в МП „Език и културно пространство“; „Културен пейзаж“ и „Културен календар, културни събития – проектиране, лансиране, реализация; маркетинг на културното наследство“ в МП „Мениджмънт и социализация на културното наследство“; „Културни реалии и език“, „Празничният календар на българина“, „Глаголическото културно наследство на Балканите – минало и настояще“ в МП „Опазване на българското културно наследство“.

Археологическото културно наследство е обект на обучение в множество курсове в БП „Археология“, свързани със селищната структура, архитектурата, стенната живопис, нумизматиката, въоръжението, занаятите, оръдията на труда, накитите, артефакти от различни материали – от керамика, от метал, от дърво, от кост, текстил. В МП „Археология“ е предвидено многообразие от курсове за материалното КН, чиято цел е награждане на наученото за материалното наследство в бакалавърската програма. В МП „Мениджмънт и социализация на културното наследство“ е предвиден курс „Археологически резервати“.

ДЕЙНОСТИ В ОБЛАСТТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

КУРСОВЕ В БАКАЛАВЪРСКИ И МАГИСТЪРСКИ ПРОГРАМИ

Липсват курсове за **издирване и идентифициране** на културни ценности.

Документиране. Водене на археологическа документация (в БП „Археология“ и МП „Археология“); автоматизирани системи за деловодство (БП „Архивистика и документалистика“, както и в МП „Дигитален и архивен мениджмънт“ и МП „Документални и архивни ресурси“), класификация и комплектуване (в МП „Дигитален и архивен мениджмънт“ и МП „Документални и архивни ресурси“); информационни технологии в музеите (в МП „Музеология“).

Интерпретация. Възможности за точно датiranje (отделни курсове в БП „Археология“, МП „Археология“, МП „Археометрия“). Търси се интердисциплинарен подход – предлагат се курсове като ГИС, гендрохронология, остеoarхеология, геофизика, археоботаника, погводна археология и т.н. (МП „Археология“, МП „Археометрия“).

Опазване. МП „Опазване на българското културно наследство“ – макар да предполага комплексно обучение за КН във всичките му форми, програмата е с фокус книжовното наследство. В търсене на синергия между обучение и практическо използване на придобитото знание в нея е предвидена практика – реставрация, консервация и иконопис. Отделни курсове са предвидени в БП „Археология“: консервация и реставрация на археологически артефакти (от керамика, гърво, камък, кост, метал и т.н.), консервация и реставрация на архитектурни паметници, полева консервация и лабораторна в МП „Археология“ и МП „Археометрия“. Обучението в споменатите програми се базира на дълбоченото познаване на историческото развитие на културата, занаятите, традициите и уменията за вписване в по-широка среда на взаимодействие във всекидневието: опазване на културното наследство (в МП „Културен туризъм“); публични политики за опазване и социализация на КН (в МП „Мениджмънт и социализация на културното наследство“); консервация, реставрация и социализация на архитектурни паметници в МП „Музеология“, както и цял модул за консервация и реставрация на архитектурни обекти; консервация и реставрация на книжовното културно наследство (в МП „История на книгата и четенето“); съхранение на архивни документи, консервация и реставрация в БП „Архивистика и документалистика“.

Социализация. От страницата към екрана: адаптиране на литературни модели в киното (в МП „Литература, кино и визуална култура“); визуализация на българското културно и историческо пространство (в МП „Език и кул-

турно пространство“); визуализации на българското възраждане в българската историческа памет (в МП „Възраждане и памет“); информационни технологии в музеите (в МП „Музеология“); публични политики за опазване и социализация на културното наследство; виртуално представяне на културното наследство и производство и апробация на тематични културни маршрути (в МП „Мениджмънт и социализация на културното наследство“); 3D моделиране, електронно описание и издание на ръкописни извори, дигитални инструменти за изследване на българското културно наследство и представянето му в уеб среда; историко-географски информационни системи/цифрова картография; дигитална нумизматика, дигитални ресурси и социално-икономическа история (МП „Дигитална хуманитаристика“).

Превръщането на културните ценности, носители на памет, в туристически атракции предполага използването им за целите на туризма, при което правилно „се разчита“ атрактивността на носената от културната ценност памет, за да се използва и популяризира както от туристите, така и от местната общност като част от културното ѝ наследство, регионалната и/или националната културна идентичност (Кабаков, 2016, с. 299–307).

Като оставим настрана финансирането от туристическите фирми, от държавата или чрез оперативни програми, в разглежданите бакалавърски и магистърски програми в Софийския университет са предвидени редица курсове, даващи знания и формиращи умения за изработване на туристически продукти и съответно връзката им с укрепване на връзката между регионите и тяхното развитие – маркетинг, разработване на туристически продукти, туристическа интерпретация и екскурзоводска дейност (в МП „Културен туризъм“), туристическа политика, планиране, райониране, функция и влиянието на туризма (в МП „Управление на туристически дестинации“), териториален маркетинг (в МП „Регионално развитие и управление“).

Дигитализацията е осъзната като необходимост за опазването и социализирането на културното наследство. Теоретични и практически знания и умения в тази насока се придобиват чрез конкретни курсове в една бакалавърска и две магистърски програми – дигитализация на културно-историческо наследство (в БП „Архивистика и документалистика“), дигитализация на културно-историческо наследство (в МП „Музеология“); дигитализация на културно-историческо наследство, електронна обработка на средновековни текстове и практика – дигитализация на културни артефакти в МП „Опазване на българското културно наследство“. От 2020 г. стартира цялостна програма „Дигитална хуманитаристика“ към Историческия факултет.

Връзката на културното наследство с всички етапи на образованието „висше – училищно образование и предучилищно образование“ е слабо развита и е обект

само в един курс на една магистърска програма – музейна комуникация, музеят и образованието в МП „Музеология“.

Темата за културните ценности, останали извън границите на България, както и обучение с целева група българите в чужбина не е част от нито една обучителна програма в Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Управление. В тази област са застъпени: теория и история на управлението (в БП „Архивистика и документалистика“), стратегическо управление, административни и правни аспекти и съвременни информационни архивни стандарти (в МП „Документални и архивни ресурси“), регионални традиции и музейна мрежа, разработване на туристически продукти и атракции, управление на туристически дестинации, управление и организация на събития (в МП „Културен туризъм“), разработване на туристически продукти и атракции, туристическо планиране, туристическа политика (в МП „Управление на туристически дестинации“), програми и проекти за трансгранично сътрудничество и регионално развитие (в МП „Европейски проекти“), политиките и култура в ЕС (в МП „Културни връзки и геополитика на Европейския съюз – на английски език), регионални традиции и музейна мрежа (в МП „Музеология“), производство и апробация на тематични културни маршрути (в МП „Мениджмънт и социализация на културното наследство“), регионално развитие и регионална политика и регионални стратегии за развитие (в БП „Регионално развитие и политика“), методология на регионалното развитие, регионална политика на ЕС и България, регионално развитие и местни идентичности и териториален маркетинг (в МП „Регионално развитие и управление“).

1. *Законодателство в областта на КН.* Законодателство в областта на КИИ (в МП „Археология“); законодателство в областта на КН и музеите; практика – паметници на световното културно и природно наследство. Международни организации и законодателство (в МП „Музеология“); архивно законодателство и НАФ и стратегическо управление, административни и правни аспекти (в МП „Документални и архивни ресурси“). Правна и институционална инфраструктура на културното наследство (в МП „Мениджмънт и социализация на културното наследство“).

2. *Проекти.* Управление на проекти (в МП „Културен туризъм“); межкултурни взаимодействия и проекти в областта на културата в ЕС и програми и проекти за трансгранично сътрудничество и регионално развитие в МП „Европейски проекти“; подготовка и реализация на проекти в областта на КН (в МП „Музеология“); писане и управление на проекти и културен календар, културни събития – проектиране, лансиране, реализация; маркетинг на КН (в МП „Мениджмънт и социализация на културното наследство“).

В МП „Археология“, МП „Етнология и културна антропология“, МП „Културен туризъм“, културни връзки и геополитика на Европейския съюз (на ан-

злийски език); МП „Музеология; МП „Опазването на българското културно наследство“ са предвидени практики и стажове, за чието провеждане Софийският университет си сътрудничи с редица културни институции – Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Архив на БАН, Национален археологически институт с музеи, подразделения в страната на Държавна агенция „Архиви“, Министерство на културата, общински съвети, кметства и др., регионални и общински музеи и т.н. В някои от програмите дори са предвидени повече от една практики или стажове.

От направения сравнителен анализ става ясно, че в Софийския университет на база цялостна програма или на отделни курсове се формират и/или развиват знания, умения и компетенции във всички аспекти на „културната компетентност“ – видовете културно наследство и различните дейности, осъществявани в тази област.

Въпреки това, следвайки основната цел на изследването *от достъпната учебна документация, към настоящия момент могат да бъдат очертани следните дефицити в знанието за КН:*

- липсват курсове за културни ценности на художественото, музикалното, филмовото и театралното изкуство;
- недостатъчна е подготовката за архитектурното културно наследство;
- индустриалното наследство към момента не е обект на обучение в действащите програми (аспекти от него са предвидени в МП „Дигитална хуманитаристика“ в курса „Дигитални ресурси и социално-икономическа история“);
- липсват курсове за традиционните занаяти;
- липсват курсове за издирване и идентификация на културни ценности;
- липсва обучение за новостите във визуализирането на културно наследство – в отговор на постоянно променящия се и модернизиращ се свят е необходимо да се акцентира повече на информационните технологии при визуализацията;
- не се предлагат курсове, които да представят културното наследство, останало извън границите на България: материално, нематериално, археологическо;
- почти липсват курсове за формиране на компетенциите на педагога в музеите, галериите, архивите, библиотеките;
- дигитализация;
- законодателството би следвало да е неразривна част от всяка програма, претендираща, че подготвя специалисти за работа с културно наследство;

- брандиране и реклама – важно за развитие на регионите, както и в национален аспект;
- европейска рамка за управление на културното наследство и европейски практики.

С оглед на преодоляването на отбелязаните дефицити ще е ползотворно по-широко взаимодействие с Националната художествена академия, Музикалната академия, НАТФИЗ, Университета по архитектура, строителство и геодезия, както и с музеите, галериите, архивите, библиотеките и регионалните занаятчийски камари и центрове.

За да бъде установена релевантността на даваните знания в областта на културното наследство от бакалавърските и магистърските програми на Софийския университет спрямо необходимата професионална подготовка за работа в културните институции, бе проведено и анкетно проучване.

„ГЛАСЪТ“ НА ПРАКТИКАТА

На въпроса „Кои според Вас са специфичните знания, умения и компетентности, необходими за работа във Вашата организация?“ посочените отговори от ръководители на културни институции са: за архивите – добри познания по архивистика и документалистика, на нормативните актове; за националните музеи – базисна подготовка по научното направление, добро познаване на нормативните актове (национални и международни за КН); за регионалните музеи – подготовка по съответните научни направления; за библиотеките – професионални знания в областта на библиотечните науки, включително ръкописи и старопечатни книги, прилагане на стандарти и правила за описание, подреждане, сигнатури и пр.; за галериите – познаване на нормативната уредба за галерийното дело, познания за изобразителното изкуство. В изолирани случаи освен общите изисквания за познаване на историческите периоди (епохи) се изискват знания и умения при класификацията, категоризацията и идентификацията на движимите културни ценности и тяхното пълно документирание с максимален брой метаданни, способност да се направи описание на артефакт в инвентарна книга, умения за представяне на културни ценности и работа с публика, атрактивно представяне на артефакти, маркетинг на културното наследство, извършване на дейности с образователна и възпитателна цел (музеен педагог); организиране на архив, осъществяване на дейности по дигитализация на културни ценности; планиране и подготовка на изложби с използване на съвременни технически средства. Както сред музеите, така и сред галериите и архивите се откроява необходимостта от специализирани

познания за консервация и реставрация. При музеите се очертава като реален проблем липсата на музеен педагог и на обучения в тази област поради все по-осъзнаваната необходимост от взаимодействие със средното училище и съвместна работа в образованието. Откроява се и необходимостта от целенасочена работа в сферата на дигитализацията на културното наследство както за неговото опазване, така и за социализирането му²².

Наред с общото изискване за завършена специалност, релевантна на научното направление, в което е ангажиран служителят, се изискват още комуникативност, умения за работа в екип, познаване на нормативната база и т.н., т.е. вторично е осъзнаването на необходимостта от допълваща квалификация в определени аспекти от дейностите, с които се занимават служителите в различните културни институти. Тези допълнителни умения първо ще се превръщат в задължителна част от профилираната професионална подготовка, отговаряща на нуждите в областта на културното наследство.

На зададен в анкетното проучване въпрос „Организира ли Вашата организация обучение за допълнителна професионална подготовка в областта на културното наследство за своите служители?“ преобладаващият отговор е „Не“ (77 отговора – 49 „Не“, или 63%, 9 не са отговорили, или 12%). Едва 19 от отговорилите на въпроса в анкетите, или 25%, са посочили някои форми за повишаване на квалификацията – предимно някои организирани конференции, семинари и участия по проекти. В същото време 90% от анкетиранияте посочват, че имат нагласата да поощряват допълнителната квалификация на своите служители и колеги. От отговорите в анкетите не става ясно дали финансирането на тази допълнителна квалификация е в лично качество, или институцията застава зад него. В някои случаи изрично се заявява, че институцията финансира участия в научни форуми и обучения, в други се казва, че по никакъв начин не възпрепятстват и дори подкрепят професионалното развитие, но не се ангажират финансово. РИМ – Кюстендил, подпомага/финансира професионалното развитие на специалистите за получаване на образователната и научна степен „доктор“. Обявява конкурси за заемане на академични длъжности в отдел „Научна група“ на музея. РИМ – Търговище, и РИМ – Ловеч, също споменават израстването в степен „доктор“ като предвиждана професионална стъпка. Като цяло в институциите се наблюдава обща нагласа да се стимулира непрекъснато поддържане на нивото на работещите в сферата специалисти, като големият брой участия в конференции, допълнителните обучения в университет в следваща образователна степен, както и в степен „доктор“ говори за стремеж към придобиване на статут и на научно звено на част от регионалните музеи.

²² По-подробно вж. Приложение 2. Резултати от анкетните проучвания, където от графиките е видно, че много малка част от наличните и обработени фондове са дигитализирани.

Като конкретни обучения са посочени организираниите от Министерството на културата семинари и срещи „Добри практики в музеите“, курсове в Института по публична администрация, участие в обучителни семинари на Министерството на културата и неправителствени организации. Особено важно за развитие не само на професионалната подготовка на работещите с културни ценности, но и на културните институции въобще е включването в европейски проекти. По проект „Дигитално културно-историческо наследство на Община Пловдив“²³ в Регионален исторически музей – Пловдив, е обзаведена мобилна станция за дигитализация, оборудвана с 3D скенер *Artec Eva 3D*, A2 скенер *Copibook Cobalt*, скенер за негативи *Epson*, лаптоп със специализиран софтуер за 3D сканиране и моделиране, компютърна конфигурация с професионален софтуер за обработка на растерна графика, фотоапарат *Canon EOS 7D Mark II*, професионално студийно осветление и друго фотографско оборудване, а служители на музея преминават обучения за работа с техническата инфраструктура. От отговорите в анкетата е видно, че предлаганите форми на допълнителни обучения са сравнително малко и че е налична необходимост от организиране на конкретни практически насочени обучения, отнасящи се за различните позиции на служителите, работещи с културно наследство.

Макар основните дейности в работата с културните ценности в институциите да са наричани с различни понятия (поради свободния отговор в анкетата), може да бъде направено обобщението, че най-широко са застъпени тези, свързани с опазване на културното наследство (с консервация и реставрация), следвани от тези по неговата социализация (популяризиране, представяне), едва след това се нареждат дейностите по издирване, събиране, обработка, изследване²⁴.

Анализът на получените отговори на въпросите „Кои според Вас са специфичните знания, умения и компетентности, необходими за работа във Вашата организация? Моля, посочете...“ и „Бихте ли посочили дейностите, за които считате, че е необходимо допълнително професионално обучение за служителите във Вашата организация?“ води до констатацията, че за качествено изпълнение на своята работа отделните институции, макар и в различна степен, отчитат необходимост от допълнителна специализирана квалификация в сферата на:

- законодателството в областта на културното наследство (националното и законодателството на водещи страни и това, свързано с международните организации и институции);

²³ Проектът е финансиран по Програма BG08 – „Културно наследство и съвременни изкуства“, финансов механизъм на Европейското икономическо пространство.

²⁴ По-подробно вж. Приложение 2. Резултати от проведено анкетно проучване, „Кои са осъществяваните от Вашата организация дейности в областта на културното наследство?“

- рекламата, популяризацията, социализацията, маркетинга, брандирането и промотирането;
- адаптацията, интердисциплинарното и атрактивно представяне;
- дигитализацията и използването на нови технологии;
- консервацията и реставрацията;
- по-специфични знания, свързани с *art handling* (боравене с ценности – как се държат, преместват, опаковат, в каква среда и при какви условия се пазят и експонират);
- познаване в цялост на историческа дълбочина и съвременна проява, социално и етническо многообразие на подвижно и недвижимо, материално, нематериално и словесно, включително и езика, културно наследство; сходно познаване на европейското културно наследство;
- познаване на международния опит, способност за сравнение и критичен анализ;
- историко-археологични, изкуствоведски, литургични, а също и богословска компетенция, защото немалка част от културното наследство на България е свързана с религията.

Сред проучените културни институции се установяват различни дефицити от знания, умения и компетентности в упражняваните дейности в областта на КН и те заявяват необходимостта от обучение реално във всичките аспекти: издирване, класифициране, адаптация, представяне, опазване, управление, социализация. Общият извод, който може да бъде направен в случая, е, че продължаващото обучение и професионална квалификация са вече осъзната необходимост от работещите в сферата и че от първостепенна важност е осигуряването на обучение за законодателството в областта на културното наследство и за неговото визуализиране – информационните технологии при визуализацията; дигитализация; брандиране и реклама; музейната педагогика; европейска рамка за КН и европейски практики.

ПРОФЕСИОНАЛНА КОМПЕТЕНТНОСТ И ПРОФЕСИОНАЛНА РЕАЛИЗАЦИЯ

Надрупаните знания позволяват на завършилите студенти да се реализират професионално на следните длъжности в областта на културното наследство²⁵: археолог²⁶ (НКПД – 2632, 6002), архивист, документалист²⁷ (НКПД – 2621; 6007), библиотекар²⁸ (НКПД – 262 Библиотекари, архивисти и уредници), екскурзовод, екскурзовод в музей, аниматор на КН²⁹ (НКПД – 5113 Екскурзовод; 5113 3001 Аниматор; 5113 3002 Водач, ловен туризъм; 5113 3003 Водач, парк за забавления; 5113 3004 Планински водач/гид; 5113 3005 Екскурзовод; 5113 6006 Екскурзовод, музей/художествена галерия), етнолог³⁰ (НКПД – 2632, 6007); фолклорист³¹ (НКПД – 2652, 8028); специалист по културен туризъм³² (НКПД – 2632, 6016); историк³³ (НКПД – 2633; 6002); културолог³⁴; експерт по КН³⁵ (няма НКПД); мениджър на културното наследство³⁶ (няма НКПД); му-

²⁵ Повече можете да видите в базата данни на следния адрес: <<https://kinbg.net/%D1%82%D0%B0%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B8>>.

²⁶ БП „Археология“, МП „Археология“.

²⁷ БП „Архивистика и документалистика“, МП „Документален и архивен мениджмънт“, МП „Документални и архивни ресурси“.

²⁸ БП „Библиотечно-информационни науки“.

²⁹ Екскурзовод – МП „Културен туризъм“, БП „Етнология и културна антропология“, МП „Етнология и културна антропология“. Екскурзовод в музей – БП „История“, БП „Археология“, МП „Археология“, МП „Музеология“, БП „Етнология и културна антропология“ и МП „Етнология и културна антропология“. Аниматор на КН – МП „Мениджмънт и социализация на културното наследство“. Някои от курсовете в МП „Културен туризъм“ дават специфични за професията етнолог знания и изграждат съответните умения; МП „Етнология и културна антропология“.

³⁰ БП „Етнология и културна антропология“. Някои от курсовете в МП „Културен туризъм“ дават специфични за професията етнолог знания и изграждат съответните умения; МП „Етнология и културна антропология“.

³¹ БП „Етнология и културна антропология“, МП „Етнология и културна антропология“.

³² МП „Културен туризъм“.

³³ БП „История“, всички магистърски програми в направление 2.2. „История и археология“.

³⁴ БП „Културология“.

³⁵ Различни курсове от МП „ЕКА“, МП „Мениджмънт и социализация на културното наследство“, МП „Дигитален мениджмънт в туризма“, МП „Опазване на българското културно наследство“, МП „Управление на туристически дестинации“, МП „Музеология“, БП „Етнология и културна антропология“, БП „История“, БП „Археология“, МП „Археология“, МП „Етнология и културна антропология“, МП „Медии, комуникации, култура“, МП „Европейски проекти“, МП „Културен туризъм“.

³⁶ МП „Мениджмънт и социализация на културното наследство“; отделни курсове в МП „Управление на туристически дестинации“; МП „Дигитален мениджмънт в туризма“, МП „Опазване на българското културно наследство, МП „Културни връзки и геополитика на Европейския съюз“.

зеен педагог³⁷ (няма НКПД); реставратор³⁸ (НКПД – 2651, 7006 Консерватор/реставратор, 3433, 3002 Помощник-реставратор, 581 Архитектура, урбанизъм и геодезия – реставратор-изпълнител, техник-реставратор); музеолог³⁹ (няма НКПД и професионално направление – професии СППОО); оценител (НКПД); уредник (НКПД – 262 Библиотекари, архивисти и уредници); управител на туристическа фирма (браншова организация) (НКПД); ръководител на сектор за културното наследство в общините⁴⁰ (НКПД).

Проведеното в рамките на изследването анкетно проучване сред ръководители на бакалавърски и магистърски програми не получи желаната представителност поради ниския брой отзовали се на инициативата, но наличната учебна документация е достатъчна, за да бъде направено обобщението, че завършилите студенти най-често се реализират в следните организации:

- Национални – Министерски съвет, Министерство на вътрешните работи, Министерство на външните работи, Министерство на образованието и науката, Министерство на културата, Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Нов български университет, Пловдивски университет, Институт по етнография и фолклористика с етнографски

³⁷ Няма цялостна програма, която да подготвя специалисти за длъжността. По-скоро някои курсове изграждат необходимите за изпълнението на длъжността знания. От практиката е видно, че има дефицит в тази насока както за попълване на хиатуса в областта между обектите на КН и тяхното представяне не просто пред публика, а достигането им до учениците и осъществяване на синергия между музеите и галериите и образователната система. Курсове в МП „Мениджмънт на услуги и организации за неформално образование“ – социално-педагогическо проучване и оценяване на потребностите от обучение и квалификация, съвременни образователни среди и технологии, мениджмънт на учебни групи и среди. Редица курсове от МП „Музеология“, формиращи знания за музейна комуникация, музей и образованието. МП „Мениджмънт и социализация на културното наследство“ – фигурата на медиатора в съвременната музеология.

³⁸ Множество курсове в БП „Археология“; МП „Археология“; МП „Археометрия“, включително цял модул с дисциплини в МП „Музеология“. В МП „История на книгата и четенето“ е включен курс по консервация и реставрация на книжовното културно наследство.

³⁹ Една цялостна програма МП „Музеология“, както и съвкупност от курсове или отделни такива в различните програми на Софийския университет, които дават подготовката, необходима за реализирането на завършилите на длъжности в областта на КН и по-конкретно за реализацията в музеите. Курсове от БП „История“, БП „Етнология и културна антропология“, БП „Археология“ и МП БП „Археология“, МП „Археометрия“, МП „Възраждане и памет“, МП „Мениджмънт и социализация на културното наследство“; МП „Опазване на българското културно наследство“.

⁴⁰ Знания, формиращи умения и изграждащи професионална компетентност за работа с КН за длъжности като оценител, уредник, управител на туристическа фирма (браншова организация), ръководител на сектор за КН в общините се дават чрез редица курсове в различни бакалавърски и магистърски програми. По-подробно вж. база данни за професионалното развитие в областта на КН на следния адрес: <<https://kinbg.net/%D1%82%D0%B0%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B8>>.

музей, Държавна агенция „Архиви“, Национален исторически музей, Национален археологически институт с музей, Музей на София, Българско национално радио и Българска национална телевизия и гр.

- Регионални – регионални исторически музеи, регионални архиви и гр.
- Общински – общински съвети
- Частни – различни фондации, туристически агенции, бизнес организации, частни медии, неправителствени организации и гр.

В тези културни институции завършилите студенти най-често работят като музеен уредник, ръководител на отдел, археолог, фондовик, експерт, специалист, изследовател, екскурзовод, архивист, библиотекар.

1. Резултатите от проведената анкета с директори на музеи/библиотеки/архиви/галерии дават представителна извадка за професиите и длъжностите, свързани с опазването, социализацията и управлението на културното наследство в ръководените от тях институции. В галериите се споменават всичките професии, свързани с работата с културните ценности – екскурзовод, уредник, фондохранител, оценител, куратор, реставратор, а в някои се среща и музеен педагог. В Националната художествена галерия освен вече посочените се споменават и библиотекар, музеолог, архивист, оценител. В националните музеи посочените длъжности са екскурзовод, музеен педагог, уредник, като към тях за НИИМ се добавят археолог, библиотекар, етнолог, музеолог, архивист, куратор, реставратор, оценител. В регионалните исторически музеи професиите и длъжностите са, както следва: археолог, библиотекар, екскурзовод, уредник, етнолог, реставратор, в някои случаи етнолог, филолог, архивист, музеен педагог, куратор, реставратор. Срещат се също и длъжности като майстор-гърнчар, художник, фондопазител, фондовик. В археологическите музеи неизменна част от професионалната картина е длъжността археолог наред с уредник. В специализираните музеи наред с екскурзовод, уредник, етнолог, археолог са описани и библиотекар, музеен педагог, куратор, реставратор, фотограф, художник, информатор, пиар, организатор на събития, музиколог, музеолог, архивист, фондохранител⁴¹. Съгласно Наредба за изменение и допълнение на Наредба № Н-5 от 11 декември 2009 г. за реда за създаване на научни групи към музеите (обн., ДВ, бр. 2 от 2010 г., изм., ДВ, бр. 32 от 2010 г., изм., ДВ, бр. 5 от 2012 г.) в длъжностното разписание на 1 от музеите (РИМ „Акад. Йордан Иванов“ – Кюстендил) са включени и следните длъжности: доцент,

⁴¹ Данните са от анкетно проучване сред директорите на музеи: Специализиран музей за резбарско и зографско изкуство, Етнографски музей на открито „Етър“, ДКИ Къща музей „Панчо Владигеров“, Исторически музей „Искра“, Музей на хумора и сатирата – Габрово.

главен асистент, реставратор, помощник-реставратор, фотограф. В националните и регионалните библиотеки, както и в архивите професиите са строго дефинирани: библиотекар, архивист.

В закона изисквания за завършена специалност, степен и стаж има само за извършване на археологически теренни проучвания⁴², в областта консервация и реставрация⁴³, както и за библиотекар⁴⁴.

⁴² Закон за културното наследство, чл. 150 (1) (изм. – ДВ, бр. 16 от 2016 г., в сила от 26 февруари 2016 г.). Разрешение за извършване на теренно археологическо проучване се издава на лице, което: (1) притежава *образователно-квалификационна степен „магистър“ по специалност „Археология“ или „магистър“ по специалност „Археометрия“*, след придобита бакалавърска степен по „археология“, или (2) притежава *научна степен по археология или заета академична длъжност по специалност „Археология“*, (3) има най-малко две години *професионален опит* като заместник-ръководител на теренно археологическо проучване.

⁴³ Закон за културното наследство, чл. 163 (доп. – ДВ, бр. 54 от 2011 г.). *Консервация и реставрация*, както и адаптацията на културни ценности е системен процес от дейности, които целят предотвратяване на разрушаването, стабилизация на състоянието им, както и улесняване на тяхното възприемане и оценка при максимално запазване на автентичността им. Член 164 (1) (доп. – ДВ, бр. 54 от 2011 г.). Дейностите по консервация и реставрация, както и по адаптацията на недвижими културни ценности се осъществяват от лица или по непосредственото ръководство на лица, *вписани в регистъра по чл. 165 (2)*. В регистъра по ал. 1 се вписват лица, които притежават *образователно-квалификационна степен „магистър“* по: 1. (изм. – ДВ, бр. 54 от 2011 г.) специалност в областта на консервацията и реставрацията и имат три години професионален опит в тази област; 2. (нова – ДВ, бр. 54 от 2011 г.) специалност „Архитектура“ със специализация по консервация и реставрация в областта на недвижимо-то културно наследство и три години професионален опит в тази област или специалност „Архитектура“ и 5 години професионален опит по консервация и реставрация в областта на недвижимо-то културно наследство; 3. (предишна т. 2, изм. – ДВ, бр. 54 от 2011 г.) друга специалност със специализация в съответната област на консервация и реставрация или с приложение в процеса на консервация и реставрация и имат най-малко 5 години професионален опит в същата област. Член 165 (1) В Министерството на културата се *създава и поддържа публичен регистър* на лицата, които имат право да извършват дейности по консервация и реставрация в съответната област при условия и по ред, определени с наредба на министъра на културата. Член 166 (1) *Вузете, висшите училища, научните и културните организации* може да се извършват дейности по консервация и реставрация на недвижими културни ценности само под ръководството на лице, вписано в регистъра по чл. 165.

⁴⁴ На длъжност библиотекар в Националната библиотека могат да бъдат назначени лица, които притежават: (1) висше образование с образователно-квалификационна степен „магистър“ или „бакалавър“ в *професионално направление „Обществени комуникации и информационни науки“*; (2) *професионална квалификация*, придобита във висше училище, обучението по която включва най-малко 50 на сто дисциплини от библиотечно-информационния цикъл; (3) *средно образование с професионална квалификация „библиотекар“* (чл. 21 от Закона за обществените библиотеки, обн., ДВ, бр. 42 от 5 юни 2009 г. във връзка с чл. 29 и 34, 38 и 39).

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО „ПРОФЕСИЯ/ДЛЪЖНОСТ – ОБРАЗОВАНИЕ“

Най-често в музеите работят завършилите Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, Софийския университет „Св. Кл. Охридски“ и Националната художествена академия. Трябва да се отчете, че анкетата в частта на този въпрос дава подвеждащи отговори поради факта, че получените отговори са предимно от северозападния регион, т.е. те са регионално обусловени. Също така труден и дискуссионен е сравнителният анализ на нивото на професионалната подготовка, тъй като в този първи етап на проекта е проучено нивото на образованието за културното наследство в Софийския университет и няма налично съпоставимо ниво количество информация за останалите университети. Изглежда, че в коментираната област няма осъзнат критерии при търсенето на специалисти за предпочитание на някой университет. Това може да се очаква за институциите, занимаващи се с културно наследство в големите градове, където конкуренцията съществува. В регионалните институции по всяка вероятност се назначават специалисти, които след завършване на образованието си се завръщат по родните си места и търсят реализация. Поради това в много по-голяма степен в музеите в страната няма открояващ се отговор, от който университет са служителите в анкетираните институции. Разнообразни отговори, с леко преобладаване на Велико Търново и София, и то от традиционните и по-стари специалности като „История“, „Археология“, „Етнология“⁴⁵.

Като специалности в анкетите се посочва, че работещите в архивите най-често са завършили специалност „Архивистика“, а в музеите – „История“, „Археология“, „Етнология“, споменават се също „Културология“ и „Балканистика“. За библиотеките преобладават завършилите Университета по библиотекознание и информационни технологии или „Библиотечно-информационни науки“ в Софийския университет. Според спецификата и профила на музея – археологически или исторически – предимство имат специалистите, завършили специалностите „История“ или „Археология“. За регионалните музеи се търсят специалисти от основните хранващи този сегмент специалности „История“, „Етнология“, „Археология“. В зависимост от потребностите на съответния отдел се търсят конкретни специалисти. Само в един отговор се споменава за завършили магистърска програма „Музеология“. За галериите търсенето на специалисти е сред завършилите Националната художествена академия. Има само две споменавания за завършили МП „Опазване на културното наследство“.

⁴⁵ Вж. по-подробно Приложение 2. Резултати от проведено анкетно проучване, „В кой университет или висше училище най-често са завършили служителите във Вашата организация?“.

Въпреки наличието на нови и фокусирани в обучение в различните аспекти на работата с културно наследство специалности в Софийския университет „Св. Кл. Охридски“, в практиката няма осъзната нужда при постъпване на работа от такова профилиране и това не е определящ критерий.

За да се съхранят културните ценности и да се използват всички възможности на културната политика за изграждане на регионална и национална идентичност, е необходимо органично вписване в европейските и световните политики, следване на опита и добрите практики, отговаряне на високите изисквания на потребителите за модерно, интердисциплинарно образование при придобиване на културна компетентност. Изискват се идентифициране и анализиране на непрекъснато възникващите нови пазарни ниши за реализация.

В Софийския университет няма обучение чрез специализирани курсове за следните съществуващи в практиката длъжности: куратор и майстор-заятиячия (НКПД 215 Приложни изкуства и занаяти – лютниер, бижутер, гърворезбар, керамик, каменотелец, художник – приложни изкуства). Дефицит на знания има също в областта на опазването. Експерти в областта на културното наследство алармират: липсват реставратори. Общините нямат капацитет да се грижат за паметници на културата⁴⁶, на социализацията – за длъжността музеен педагог, както и в областта на дигитализацията. На управленско ниво са необходими кадри, които да са наясно с предизвикателства, които са поставени от възможностите за основаното на участие управление в културните институции – музеи, библиотеки, архиви⁴⁷ (Кабаков, 2018а, с. 98–104; Кабаков, 2018б, с. 105–114).

„Културната компетентност изисква познаване на местните, националните, европейските и световните култури и изяви, включително техните езици, наследство, традиции и продукти на културата, както и разбиране как тези изяви могат взаимно да си влияят и да влияят върху представите на

⁴⁶ Повече по темата би могло да се намери на следния адрес: <https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2019/04/17/3421135_eksperti_lipsvat_restavatori_obshtiniteniamat/> от 17 април 2019 г. [прегледан на 18 януари 2020].

⁴⁷ Основаното на участие управление е относително нова практика, която е закономерно следствие от процесите на демократизация и властване на хората и общностите, премествайки отговорността за управлението от т.нар. експерти към хората в обществото, организирани в „общности с наследство“ и подпомогнати от различни специалисти при неговото опазване и социализация. В тази перспектива за развитието на съвременните общества организациите на културното наследство могат да се впишат или да останат извън протичащите процеси. Изборът е на техните ръководители и е добре да бъде информиран поради обстоятелството, че залог са опазването и социализацията на културното наследство (Кабаков, 2018а, с. 98–104).

отделния човек. Тя включва разбиране на различните начини на предаване на идеи между творец, участник и публика посредством културните ценности и изисква разбиране на собствената развиваща се идентичност в един свят на културно многообразие“ (Кабаков, 2019, с. 24–29). Отговорното отношение към придобиването на тази компетентност в рамките на формалното образование и адекватното ѝ използване в практиката е механизъм с неусвоен потенциал за поддържане на националната идентичност и за нейното открояване на общия европейски фон. В този смисъл в областта на КН се работи основно със средствата на образованието за превръщането му в значим фактор за устойчивото развитие на регионите.

Изследвайки дефицитите в професионалната подготовка за работа с културното наследство чрез аналитично проучване на учебната документация в Софийския университет и чрез изследване на мнението на ръководителите на програми и на потребителите на специалисти (музеи, библиотеки, архиви, галерии, държавна власт), се стигна до следните основни изводи.

Предлаганите програми или отделни курсове са релевантни на търсеното в практиката. Въпреки това са отчетени някои проблеми, които могат да бъдат преодолени с по-добро взаимодействие между отделните образователни програми, тяхното постоянно осъвременяване съобразно нуждите на културните институти. Необходимо е също така да се работи за изграждането на различни обучителни форми, които да направят ползотворна връзката образование за културно наследство – професии и длъжности в тази област:

- Различни курсове, валидиращи знания и умения (с фокус към традиционните занаяти)
- Следдипломни квалификации – тематични *ad hoc* краткосрочни обучения: дистанционни, индивидуални, заочни, редовни;
- В перспектива – създаване на цялостно структурирана магистърска програма с модулно съдържание, ориентирана към подготовка на кадри за различните сектори в работата с културно наследство;
- Евентуално създаване на бакалавърска програма, ориентирана към продължаващо образование за завършващите училищата по изкуствата.

Необходимо е да се постави акцент на няколко основни задачи в рамките на тези обучения:

- специализирано обучение за законодателството с оглед на спецификата на длъжностите;
- фигурата на педагога и ролята и значението на неговите функции в работата на културните институции;
- интердисциплинарен подход посредством разширяване на мрежата от специалисти, работещи съвместно в образованието за културно наследство;

- вписване в широката европейска рамка на културното наследство;
- работа с културни ценности за достигане до по-широка целева група: предучилищно, начално, средно образование, българите в чужбина;
- специализирана подготовка на кадри в сферата на дигитализацията като средство за опазване, но и за социализиране на културно наследство;
- съвременни форми на визуализация.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Кабаков, И. Виновни ли са оперативните програми за състоянието на културата? – В: През призмата на информационната наука. Сборник, посветен на 70-годишния юбилей на доц. д-р Нина Шуманова. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2016, с. 299–307.
- Кабаков, И. 2018а. Институциите на културното наследство и основаното на участие управление. – В: Библиотека, 2018, бр. 3, с. 98–104.
- Кабаков, И. 2018б. Основано на участие управление на културата: management и/или governance. – В: Какъде сме тръгнали? Юбилеен сборник в чест на проф. д-р Тодор Танев. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 105–114.
- Кабаков, И. Училищата по изкуства и нематериалното културно наследство: поглед в бъдещето. – В: Форум „Художествено образование и култура“. Габрово: Етнографски музей на открито „Етър“ [онлайн], 12 декември 2019 г., с. 24–29 [прегледан на 18 януари 2020 г.]. <http://alos.bg/site/wp-content/uploads/2019/06/sbornik_dokladi.pdf>.

ПОЛИТИЧЕСКИ ДОКУМЕНТИ И НОРМАТИВНИ АКТОВЕ

- Заклчения на Съвета относно извеждането на преген план на културното наследство в политиките на ЕС (ОВ С 196, 8 юни 2018 г.).
- Наредба за изменение и допълнение на Наредба № Н-5 от 11 декември 2009 г. за реда за създаване на научни групи към музеите (обн., ДВ, бр. 2 от 2010 г., изм., ДВ, бр. 32 от 2010 г., изм., ДВ, бр. 5 от 2012 г.).
- Закон за обществените библиотеки (обн., ДВ, бр. 42 от 5 юни 2009 г.).
- Закон за културното наследство (нов – ДВ, бр. 54 от 2011 г.).
- Закон за културното наследство (изм., ДВ, бр. 16 от 2016 г., в сила от 26 февруари 2016 г.).